Pregătirea pentru moarte şi arta de a muri: despre înmormântări şi atitudinile în faţa morţii ale femeilor din Ţara Românească, Moldova şi Transilvania

GEORGETA FODOR
Universitatea „Petru Maior" Târgu-Mureş

Abstract

Preparing for Death and the Art of Dying: About the Attitudes Toward Death and Burial of Women From Wallachia, Moldavia and Transylvania

The study aims at revealing the ways through which women from Wallahia, Moldavia and Transylvania faced and prepared the death according to the religious prescriptions preached by the clergy. The present assumptions are based on a detailed analysis of the testaments written by both men and women from the three Pricipalities during the Middle Ages and the XVIIth century. We also analysed some of the funeral writings of the XVIIth century which taught the Christians how to live and die.

Keywords: *death, art of dying, attitudes toward death, burial, women, Wallachia, Moldavia, Transylvania, Middle Ages, the XVIIth century, Christianity.*

Înmormântarea, de fapt moartea în sine, este poate singurul moment în care femeia şi bărbatul se află pe aceeaşi treaptă. Într-o societate bazată pe inegalitate şi privilegii, moartea era singurul element egalizator, în faţa ei toţi sunt aduşi la noţiunea de bază, cea de om, care devine unificatoare şi care-l pune pentru singura oară pe rob alături de domn,[1] pe femeie alături de bărbat. După cum vom vedea în textele şi disertaţiile despre moarte, femeilor li se acordă un spaţiu semnificativ.

Pregătirea pentru moarte se făcea conform prescripţiilor religioase. În Transilvania, de pildă, exista o adevărată „*literatură de specialitate*," care

[1] Iolanda Ţighiliu, ***Viaţa românilor între Eros şi Thanatos (sec. XV-XVII)***, în ***Revista istorică***, tom VII, nr. 11-12, 1996, p. 843-865.

BDD-A19451 © 2010 Biblioteca Județeană Mureș
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-14 00:04:50 UTC)

te învăţa cum să trăieşti, dar şi cum „să mori." Existau veritabile „tipare" ale morţii bune care, îndeplinite, asigurau mântuirea şi viaţa veşnică. Dintre numele rezonante ale domeniului se remarcă acela al medicului (dar şi cu studii de teologie) Pápai Páriz Ferenc, autor al unor scrieri medico-teologice: ***Pax corporis*** (1695) şi ***Pax Sepulcri*** (1698). Aceasta din urmă a fost tradusă după o lucrare din limba germană a preotului Martin Moller, tipărită în 1593.[2] Lucrările lui Pápai Ferenc oferă un veritabil reţetar al pregătirii pentru moarte. Temele pe care le abordează sunt: timpul morţii - moartea este sigură, timpul morţii nesigur; murirea creştină - despre meşteşugul muririi adevărate şi mântuitoare şi despre cele trei părţi ale ţinerii adevăratei penitenţe creştine, cum trebuie să se comporte creştinul când Dumnezeu îl încearcă cu boala; viaţa creştină - despre cele şase părţi ale vieţii creştine, plăcute lui Dumnezeu; teama de moarte - prea frumoase meditaţii prin care sufletul statornic se poate alina atunci când vede schimbarea îngrozitoare a trupului mort, tristeţea mormântului rece, lupta cea din urmă, alte lucruri groaznice în preajma omului care moare şi cum se poate pregăti cu leacurile dumnezeieşti mântuitoare, ca să nu simtă amărăciunea Morţii şi ghimpele ei otrăvit; moartea este o poartă către o nouă viaţă - cum trebuie să se comporte creştinul când Dumnezeu îl încearcă cu boala.[3]

Pe lângă aceste consemnări, reprezentativ este şi faptul că femeile încep, din veacul al XVII-lea mai ales, să pătrundă şi în literatura de specialitate. Lumea protestantă va promova în Transilvania acest model literar, influenţând apariţia acestui gen de opere şi la românii transilvăneni. În aceste predici de înmormântare din lumea protestantă a secolului al XVII-lea, viaţa femeilor este povestită după vârstele naturale: copilărie, tinereţe, căsătorie/maternitate, văduvie şi caracterizată de la un capăt la altul de evlavie şi răbdare.[4] Una dintre cele mai semnificative

[2] Edit Szegedi, ***Boală, moarte şi medicină***, în vol. ***Discursuri despre moarte în Transilvania secolelor XVI-XX***, coord. M. Grancea, A. Dumitran, Cluj-Napoca, Casa Cărţii de Ştiinţă, 2006, p. 303.

[3] ***Ibidem***, p. 347-348.

[4] Ionuţ Costea, ***Repere pentru o istorie a cuplului şi a prostituţiei în transilvania veacului al XVII-lea. Studiu de caz: „Cronica Transilvaniei" de***

BDD-A19451 © 2010 Biblioteca Judeţeană Mureş
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-14 00:04:50 UTC)

lucrări de gen, de inspiraţie protestantă, îi aparţine lui Ioan Zoba, din Vinţu de Jos. Cele 15 propovedanii la morţi, publicate în 1683 sub titlul ***Sicriul de Aur***, alcătuiesc un discurs eminamente livresc, inspirat probabil dintr-o versiune maghiară a unor omilii funebre.[5] Autorul a acordat în lucrarea sa un loc reprezentativ femeilor; de fapt, din cele 15 discursuri, în şase se face trimitere strict, sau în corelaţie cu bărbaţii, la moartea femeii. Cele şase propovedanii fac referire la decesul anumitor femei, precum şi la condiţii aparte în care a survenit decesul acestora; totodată, ele sunt definitorii pentru modul în care societatea secolului al XVII-lea a perceput femeile:

VI. ***Când moare fata de boiariu*** (p. 67-79);

VII. ***Când moare muiarea de cinste şi înţeleaptă*** (p. 80-90);

VIII. ***Când moare cineva care iaste singur, de i-au murit toată fămeia lui*** (p. 91-101);

XI. ***Când moare bărbat sau muiare carele n-au petrecut nice bine în ceastă lume, ce au trăit în amărăciuni grele*** (p. 125-136);

XII. ***Când rămâne muiarea în ţară străină, săracă fără de bărbat şi fără de prunci, singură*** (p. 137-147);

XIV. ***Când moare muiarea în naşterea porobocului*** (p. 159-167).

Cele şase propovedanii consacrate de Ioan Zoba din Vinţ femeilor sunt foarte relevante, cu atât mai mult cu cât textul s-a bucurat de o solicitare notabilă în epocă, în toate provinciile locuite de români.[6] Ele surprind, sub forma discursului funebru, însuşirile ideale ale feminităţii. În cea de-a şasea propovedanie, consacrată decesului fiicelor de boieri, autorul - inspirat de pilda lui Iair, care se îndreaptă spre credinţă într-un gest de disperare părintească de a-şi salva fiica aflată pe patul de moarte - atrage atenţia nu atât asupra defunctei, cât asupra părinţilor, cerându-le să trăiască în spirit creştin şi să se ferească de deşertăciunea lumească. Nimic

---

Georg Kraus, în vol. ***Familie şi societate. Studii de istorie a Transilvaniei***, coord. Ionuţ Costea, Valentin Orga, Cluj-Napoca, Editura Clusium, 1999, p. 17.

[5] D. H. Mazilu, ***Văduvele sau despre istorie la feminin***, Iaşi, Editura Polirom, 2008, (în continuare D. H. Mazilu, ***Văduvele***), p. 364.

[6] ***Ibidem***, p. VIII. Câte un exemplar la Bîrzava, Gherla. La Bucureşti la Biblioteca Academiei se află 7 exemplare; la Biblioteca Centrală de Stat - 2, la Iaşi, în Biblioteca Centrală Universitară - 1, la Cluj - 6.

BDD-A19451 © 2010 Biblioteca Județeană Mureș
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-14 00:04:50 UTC)

nu e mai dureros decât moartea copiilor „*dreaptă-i dară învăţătura că, în ce chip inimile părinţilor pământeşti nu se pot întrista mai tare ca de boală grea şi de moartea amarnică a porobocilor săi, aşea iar nu să pot veseli mai tare ca de vindecarea şi viaţa sănătoasă a lor*."[7] Nimic nu trebuie preţuit mai mult dintre bunurile lumeşti decât copiii, „*că oamenii căsătoriţi ţin avuţiia lumii în loc de nemica când n-au prunci pre cari să rămâie după moartea lor agonisitura lor*."[8] Sunt, din nou, privilegiate virtuţile maternităţii - cu trimiteri la ***Psalmul 127*** - „*muiarea ta va fi ca o viţă roditoare în laturile casei tale şi fiii tăi ca sădirea măslinilor împrejurul mesei tale*."[9] Deşi se face referire la fiică, întregul text al propovedaniei utilizează masculinul: „*fiii*." Aproape pretutindeni e „*fiu*," „*fii*," „*fiii*," dar nu şi fiică sau fiice. Substantivul „fii" apare atunci când se pune problema succesiunii, iar cel feminin, „*fiice*," apare atunci când se pune problema protecţiei. Abia la finalul primei învăţături se vorbeşte atât despre fii, cât şi despre fiice, în contextul accentuării obligaţiilor părinţilor de a-şi îngriji şi proteja copiii: „*că ceartă şi înfruntă pre aceia carii, nice lui Dumnezău nu-i dau har pentru fii şi fiicele lor, nice nu-i grijesc, ce-i ţin ca pre neşte viermi lăpădaţi*."[10] Moartea copiilor, a fiicei în acest caz, trebuie privită doar ca o stare temporară: „*n-au murit fecioara, ce numai doarme*" şi tranzitorie până ce sufletul ei va fi primit în împărăţia lui Dumnezeu. Dar, fiindcă sufletul e nemuritor, părinţii nu trebuie să se întristeze de dispariţia trupească a fiicei „*că veseleşte pre voi carii sunteţi amânaţi şi întristaţi de moartea fiicei unişoare voastre. Că cu adevărat n-au murit nice ea, ce numai ce doarme şi săva că trupul ei zace în pământ, ce-i ferice de sufletul ei*."[11]

Propovedania a şaptea surprinde, în contradicţie cu ceea ce ar fi părut a fi trăsăturile dominante ale femeii din evul de mijloc (adică prostia, trufia, desfrânarea), portretul ideal al femeii „*de cinste şi înţeleaptă*." Profilul acestei femei apare prin accentuarea trăsăturilor negative ale sexului slab, trăsături ce par a fi înscrise în codul genetic al femeii, dar şi prin accentuarea rolului înnăscut al femeii: ea este secundul fidel al

[7] Ioan Zoba din Vinţ, ***op. cit.***, p. 73.
[8] ***Ibidem***.
[9] ***Ibidem***, p. 74.
[10] ***Ibidem***, p. 75.
[11] ***Ibidem***, p. 77.

BDD-A19451 © 2010 Biblioteca Judeţeană Mureş
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-14 00:04:50 UTC)

bărbatului, „*că nu poate fi omul fără de soţ de agiutoriu*;" femeia este înclinată spre păcat, clevetitoare, „*muierea năsalnică*[12] *şi totodeauna ciocotitoare*[13] *asămănează-o cătră casa rea şi picătoare în vremea ploioasă*,"[14] iar o astfel de femeie „*amistuiaşte şi sfârşeşte pre bărbat*."[15] Desfrâul este un alt păcat al femeii, „*că ce poate fi supt soare spurcăciune mai mare decât curviia, care rupe şi dezleagă legătura căsătoriei*?" O vină mai degrabă feminină, prin prisma înclinaţiei native „*ce în multe chipuri se vede că mai mare vină iaste jirăviia*[16] *şi sfada totdeauna a muierii, că mai mare nevoie iaste a păţi în toată vremea, până la moarte, decât a să vătăma numai o dată.*"[17] Femeia limbută e o piatră de moară pentru soţ: „*că de muiarea spurcată cu curviia, după legea lui Dumnezeu poate bărbatul a să despărţi, iar de cea limbută nu poate ce tot să trudeşte până la moarte*."[18] Ea este „*coronă*" de spini în capul bietului bărbat, în opoziţie cu femeia bună care „*corona mai scumpă de aur iaste în capul bărbatului*."[19] La polul opus, şi mult mai puţine la număr, sunt femeile de cinste, adică înţelepte, smerite şi temătoare de Dumnezeu. Acestea sunt calităţile pe care bărbatul trebuie să le caute, şi nu frumuseţea şi bogăţia care „*curând trec ca fumul şi să veştejesc ca floarea câmpului*," în timp ce „*înţelepciunea, buneţele, smereniia, frica dumnezeiască vor rămânea şi după moarte în pomeană de vecie*."[20] Calităţile mai sus notate sunt toate daruri ale divinităţii; Dumnezeu a creat femeia bună şi înţeleaptă ca şi când ar fi o raritate: bunurile, agoniseala nu sunt greu de obţinut, dar o astfel de femeie e aparte şi poate fi arareori întâlnită: „*că uricele celealalte pot agonisi şi părinţii şi feciorii cu munca şi cu osteneala, ce muiarea bună o dă numai Dumnezău, preste rând*."[21] În acest sens „*uricele, casa şi marha pot dărui oamenii cei buni, iar pre muiarea de cinste*

[12] *Rea, cârcotaşă, certăreaţă*.
[13] *Limbută*.
[14] Ioan Zoba din Vinţ, ***op. cit.***, p. 81.
[15] ***Ibidem***.
[16] *Cearta*, *impulsivitatea*.
[17] Ioan Zoba din Vinţ, ***op. cit.***, p. 81.
[18] ***Ibidem***.
[19] ***Ibidem***.
[20] ***Ibidem***, p. 82.
[21] ***Ibidem***, p. 83.

BDD-A19451 © 2010 Biblioteca Județeană Mureș
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-14 00:04:50 UTC)

numai sângur milostivul Dumnezău o poate da."[22] Un bărbat nu poate spera mai mult decât la o astfel de femeie: „*ce dar mai scump nu poate lua bărbatul de la Dumnezău ca muiarea bună şi înţeleaptă, nici muiarea nu poate lua dar mai scump de la Dumnezău ca când ia bărbat bun şi creştin*."[23] Cei doi parteneri par a fi puşi pe un plan egalizator, virtuţile sunt aceleaşi. Accentul revine însă asupra caracteristicilor negative ale femeii: femeia năsalnică şi sfadnică, care este creaţia aceluiaşi Dumnezeu, dar ea este folosită drept „instrument" de pedepsire pentru bărbaţii păcătoşi: „*răilor, cum cu acelea să-i bată şi să-i pedepsească Dumnezău pre bărbaţii răi pentru păcatele lor*."[24] Nu există pedeapsă mai mare decât „*muiarea rea şi nedestoinică*," „*coronă de spini iaste muiarea nebună şi rea în capul bărbatului*," un veritabil blestem, o calamitate care se răsfrânge asupra întregii familii, alterează, corupe sărăceşte şi împuţinează averea. Dar nu e un Dumnezeu răzbunător căci „*din dragoste părintească îi ceartă pre ei* <bărbaţii buni care au astfel de soţii>."

Date fiind aceste trăsături, e lesne de înţeles de ce trecerea în nefiinţă a femeii bune şi înţelepte este o pierdere incomensurabilă: „*nu poate fi pagubă mai mare*." Ea asigura coeziunea menajului, ea îmbogăţea valorile - deşi lumeşti şi trecătoare - ale familiei şi, deci, pierderea ei nu poate fi decât tragică, deoarece: „*muiarea ta care zace acum înaintea ochilor tăi, era şi creştină, era cătră tine cu dragoste curată, era blândă şi ascultătoare* (căci nimic nu era mai de preţ la o femeie decât supunerea), *era înţeleaptă şi grijitoarea casei tale ... Inima ta iaste tristă, sufletul tău, amărât, ... comoara ta acumuşi să va îngropa în pământ, sufletul ei să odihneaşte şi să bucură*."[25]

Despre atribute şi virtuţi ale femeilor este vorba şi în propovedania a 14-a. Ea surprinde, de asemenea, pericolul la care se supunea femeia atunci când aducea pe lume copii: lipsa medicilor, lipsa cunoştinţelor medicale făceau ca fiecare naştere să fie o provocare pentru întreaga familie, dar mai ales pentru femeie. Atare fapt reiese şi din această propovedanie, dedicată în mod direct femeilor decedate la naşterea copiilor.
„*Învăţătură*

[22] ***Ibidem***, p. 84.
[23] ***Ibidem***.
[24] ***Ibidem***, p. 86.
[25] ***Ibidem***, p. 89.

BDD-A19451 © 2010 Biblioteca Județeană Mureș
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-14 00:04:50 UTC)

Cu mare durere, iar uneori şi cu întristare de moarte, îşi nasc muierile pruncii lor. Această învăţătură iaste într-aceste cuvinte, că iată, că şi Rahila, nu numai chinurile naşterii ce-au răbdat, ce încă au şi murit ...

Să nu mergem de departe după pilde, că iată, (pilda înaintea ochilor îţi iaste) cum şi într-acest sicriiu de întristare zace şi această giupânească creştină şi bună care, cuprinzându-o durorile naşterii, cu mare durere, pre amărăciunea cu jeale a neamului sau a rudeniilor ei şi a soţului ei cel de credinţă, au murit."[26]

Nu doar clerul, prin asemenea disertaţii despre moarte, se ocupa de pregătirea individului pentru trecerea în nefiinţă. Bărbaţi şi femei deopotrivă, indiferent de starea socială, îşi pregăteau această trecere. Resemnaţi în faţa inevitabilului, oamenii încearcă, pe măsura posibilităţilor, să-şi aranjeze din această viaţă un loc mai bun în cea viitoare.[27] Pe lângă faptele bune pe care ar fi trebuit să le facă, ei se străduiesc să atragă asupra lor mila divină făcând danii la mănăstiri sau, dacă situaţia le permitea, înălţând propriile lăcaşuri de rugăciune.[28] Ajunsă la o vârstă înaintată - în documente ea apare ca „*babă*," Maruşca din Brăeşti lăsa din propria voinţă a patra parte din satul Brăeşti „*cu tot venitul şi cu loc de grădină pentru varză şi cu o vie*" nepotului ei Preabici, pârcălab de Bârlad, „*pentru pomenirea sa ... iar el să aibă a o pomeni şi a o griji după moartea sa*."[29] Dintre toţi nepoţii, doar lui Preabici, ce primise de altfel moştenirea cea mai consistentă, îi revenea sarcina de a se îngriji de Măruşca după moartea ei. Preocupată de soarta sa şi a sufletului ei după moarte va fi şi Marica Şaptelici, care testa în faţa duhovnicului ei, preotul Florea, că a dat ginerelui Dumitru Corlatescul şi fiicei sale Anghelina satul

---

[26] ***Ibidem***, p. 165.

[27] Iolanda Ţighiliu, ***Societate şi mentalitate în Ţara Românească şi Moldova secolele XV-XVII***, Bucureşti, Editura Paideia, 1997, p. 863.

[28] ***Ibidem***.

[29] ***DIR*. XVI**. A, IV, doc. nr. 35, p. 33, 1591 august 2, Bârlad. Ceilalţi nepoţi fuseseră deja înzestraţi cu partea de moştenire cuvenită: „*pentrucă acestor nepoţi încă le-a dat doi boi cu un car şi o pereche de râşniţe însuşi lui Toader ... şi un cal înşeuat şi înfrânat cu totul şi o leancă (haină) cu 24 de nasturi şi o cămaşă chindisită (brodată) cu mătasă şi o vacă cu viţel însuşi lui Cârstea Rovacă şi o vacă cu viţel şi o pereche de ciorapi însăşi surorii mele Neacşa*."

BDD-A19451 © 2010 Biblioteca Judeţeană Mureş
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-14 00:04:50 UTC)

Văsăcuţi cu tot venitul „*ca să mă pomenească după viaţa mea şi după moarte*."[30] La fel proceda şi Mărica, cneaghina lui Ionaşco Pârstescul, fiica lui Iurşa, care dădea partea sa de ocină din satul Popeni lui Dumitru, fost ureadnic. Raţiunile acestei danii erau aceleaşi ca şi în documentele citate anterior: „*ca să aibă a o pomeni după moartea ei*."[31]

Praeparatio mortis - Pregătirea pentru moarte şi *Ars moriendi*

„*Aice, zace, vai, gustând din moarte*
Căci răpită în tulbure neguri,
De braţul soartei ucigătoare, năprasnic muri."[32]

„*În mijlocul vieţei noastre încongiuraţi de moarte şi iadul deschisă gura sa ca un leu flămând şi zberând şi păcatele noastre aducând înaintea noastră vrăjmaşii oamenilor, dracii. Dară pre cine căutăm agiutor?*

Numai pre tine, Doamne, cine drept păcatele noastre drept poţi-te măniia. Sfânt Dumnezău, sfânt tare, sfânt milostiv, ispistariul nostru, moartea amară-i. Rugămu tine Doamne nu da pre noi în mânule vrăjmaşilor, păntru numele tău cel sfânt, până în veciia veacului amin."[33]

Moartea era considerată doar ca şi etapă indispensabilă pentru trecerea în lumea celor drepţi. Tocmai de aceea, actul morţii nu era altfel privit decât în corelaţie cu divinitatea şi, ca atare, el trebuia pregătit tocmai pentru „*a plăcea divinităţii*."

Moartea era un fapt cotidian, tocmai de aceea, pregătirea pentru moarte făcea parte dintre preocupările cotidianului. Documentele atestă cu o frecvenţă destul de mare aceste preocupări, atât ale bărbaţilor, cât şi ale femeilor. Pregătirea se făcea în cele mai mici detalii, începând chiar cu stabilirea şi aranjarea locului de veci. Astfel va fi procedat, de pildă, şi

[30] ***Ibidem***, doc. nr. 50, p. 44, 1592 ianuarie 19.

[31] ***Ibidem***, doc. nr. 99, p. 80-81, 1593 aprilie 28, Iaşi.

[32] ***Documente privitoare la istoria românilor***, XIV, Hurmuzaki-Iorga, doc. nr. 305, p. 219, 1677. Versurile lui Ioan Carofil pe mormântul Mariei Ruset, fiica lui Istratie Dabija.

[33] ***Cântec la omul mort*** (redactat de diacul Anghel din Crăciuneşti - parte a unui miscelaneu alcătuit între 1673-1707). Textul este reprodus parţial de către Ana Dumitran, ***Lirica funebră transilvăneană între profan şi sacru***, în vol. ***Discursuri despre moarte...***, p. 277.

BDD-A19451 © 2010 Biblioteca Judeţeană Mureş
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-14 00:04:50 UTC)

ardeleanul Nagy Szabo Ferenc care, în 1617, pusese să i se aducă de la Cluj „*o lespede de mormânt, cu şaptesprezece florini, pe care, de cum mi s-a adus acasă, am pus să fie depusă în grădina-cimitir a mea*."[34] Locul şi-l pregătise încă de când avea 36 de ani: „*locul meu de veci a stat timp de 25 de ani după gardul meu. Sub lespedea de mormânt odihnesc soţia mea şi copiii mei. Mai întâi l-am înmormântat acolo, în grădină, pe fiul meu Istók*."[35]

Preocupaţi de locul de veci vor fi şi principii transilvăneni. Acelaşi memorialist citat mai sus descria pregătirile pentru înmormântarea lui Gabriel Bethlen: „*a fost înmormântat ... cu mare solemnitate, die 10 januarii, în biserica din Alba-Iulia, căruia gubernatorul* (Bethlen Istvan) *a pus să i se aducă din Polonia un monument de prins pe zid cum n-a mai fost văzut la nimeni în veci, în Transilvania. Şi doamnei principese Károly Zsuzsánna - întâia lui soţie - i-a făcut unul la fel, de o foarte mare şi grozavă valoare. Şi chipurile lor au fost dăltuite din piatră de alabastru*."[36]

Spectrul morţii plana asupra tuturor, căci moartea egalizatoare nu făcea discriminări sexuale. Cât de familiari erau oamenii cu moartea? Concludente sunt, de pildă, consemnările lui Nagy Szabo Ferenc pentru anul 1648. El înregistra, într-o manieră cronicărească, o serie de decese petrecute în acelaşi an, după ce, în 1647, îi murise soţia: 7 ianuarie a murit Török István, 21 ianuarie a murit fratele său mai mic, Nagy Szabó István, în 16 mai a murit vecinul Nagy Szabó Péter, în 11 iunie a murit ginerele său Koncz Márton.[37] Moartea, familiaritatea morţii, era deci o constantă. Omul veacului de mijloc, dar şi al celui modern, era crescut în această manieră întreaga sa viaţă, prin prisma discursului ecleziastic care impunea conştientizarea şi, mai ales, pregătirea pentru moarte şi, odată cu ea, pentru eternitate. Clerul joacă din nou un rol fundamental în această

[34] ***Memorialul lui Nagy Szabo Ferenc din Târgu-Mureş (1580-1658)***, ed. de Ştefania Gall Mihăilescu, Bucureşti, Editura Kriterion, 1993, (în continuare Nagy Szabo Ferenc, ***Memorialul***), p. 168.

[35] ***Ibidem***.

[36] ***Ibidem***, p. 192. Autorul nu poate să nu critice această iniţiativă a sculptării chipurilor princiare: „*gândeşte-te... la ceva, de sălăşluieşte suflet dumnezeiesc, în tine: de ce-i mai vrednic să steie în biserică, spre aducere aminte, chipul dăltuit în piatră a lui Gabriel Bethlen, decât chipul din chivot al lui Dumnezeu*."

[37] Nagy Szabo Ferenc, ***Memorialul***, p. 203.

BDD-A19451 © 2010 Biblioteca Judeţeană Mureş
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-14 00:04:50 UTC)

componentă a vieţii individului. În mod indiscutabil, discursul clerului influenţează modul în care laicul îşi trăieşte experienţa religioasă: discursul produs de cler este de multe ori un răspuns la o cerere a „pieţei," o reacţie la dorinţele formulate, mai mult sau mai puţin direct, de credincioşi.[38] Credincioşii încercau să respecte aceste prescripţii, pregătindu-se pentru „*moartea bună*." Ritualul de bază prescris de biserica medievală în momentul morţii presupunea: confesiunea, ultima ungere, comuniunea.[39] Exista deci o *ars moriendi, o artă de a muri.* Pentru catolici aceasta a fost formulată în cadrul Conciliului de la Florenţa, în ***Speculum artis bene moriendi***.[40] Şi românii transilvăneni erau „învăţaţi" de către preoţi ce însemna o „moarte bună" şi cum trebuiau să-şi pregătească trecerea. O demonstrează şi lirica funebră din Transilvania. Punerea „pe înţeles" a diverselor texte sacre şi încetăţenirea predicii au fost de natură, dacă nu să schimbe radical faţa creştinismului românesc transilvănean, măcar să puncteze viaţa cotidiană a credincioşilor invitaţi astfel periodic, cu ocazia fiecărei audieri a slujbelor sau cazaniilor, să mediteze asupra anumitor percepte morale, teologice, această repetiţie antrenând în cele din urmă fie şi minime modificări atitudinale şi comportamentale.[41] Moartea îi pune pe oameni pe acelaşi plan şi, implicit, preocupările lor sunt similare în a-şi asigura trecerea spre divinitate. *Praeparatio mortis* face, aşadar, parte dintre cele mai semnificative preocupări din viaţa individului din evul mediu. Există mai multe modalităţi prin care femeile, ca şi bărbaţii de altfel, îşi pregăteau această trecere. Cel mai frecvent se apela la practica testamentară, cea mai bună modalitate de a ordona lucrurile perene, dar şi cea mai sigură cale de a se asigura că sufletul va primi pomenile cerute de cutumă şi Biserică. Testamentul nu era doar o formulă de gestionare a bunurilor materiale şi de transmitere a valorilor spirituale şi culturale, ci şi un ritual de dobândire a libertăţii interioare prin renunţare la toate acestea

[38] Maria Crăciun, ***„Moartea cea bună": intercesori şi protectori în pragul marii treceri. Între discursul clerical şi pietatea populară***, în vol. ***Discursuri despre moarte***..., p. 229.

[39] ***Ibidem***, p. 234.

[40] ***Ibidem***.

[41] Ana Dumitran, ***op. cit.***, p. 271.

BDD-A19451 © 2010 Biblioteca Judeţeană Mureş
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-14 00:04:50 UTC)

şi prin dăruire de sine.[42] În 1610, clucerul Radu Buzescul îşi ordona viaţa şi bunurile pentru Marea trecere. Ultimele sale dorinţe sunt înscrise într-un testament care cuprinde şi raţiunile care l-au determinat pe boier să îşi scrie testamentul: „*în vreme ce au fost cursul anilor 7117* <1608> *Noembrie 15 zile, trimisumi-au dumnezeu boală îndelungată, din care boală umplutu-am anu unu, trecut-am preste an şi opt săptămâni. Decă cându au fost în ani 7118* <1610> *luna Genar 10 zile văzându cum aciastă boală dela dumnezeu tot mă slăbeşti şi văzându cum se apropie schimbu vieţii mele să-mi plătescu datornicului datoriia, deci într'aceia eu mi-am tocmitu toată casa mea şi mi-am împărţitu moşăile, satele, ţiganii şi toată strânsoarea mea din tinereţele mele până în bătrâneţe, coconilor miei,*[43] *cum să să ştiie cene va ţine după petrecerea mea. Întâi mi-am alesu parte mie să-mi fie la ieştătul sufletului mieu 3000 galbeni, să să împarţă pă la săraci, pă la părinţi călugări, popi care vor sluji şi să vor ruga lui dumnezeu pentru păcatele mele, ca cini să va întâmpla a lua milostenie, or orbu, or şchiopu, or cu ce daru va fi, să zică dumnezeu este sufletul mieu*."[44] El mai făcea şi o serie de danii către mănăstirile Căluiului, Stăneşti şi Dobroşa, respectiv câte 1000 de galbeni fiecăreia.

Anterior, în februarie 1605, de pildă Teodosia, fiica lui Onciul Herţea, lipsită de moştenitori direcţi, dăruise nepotului Onofrei Vrânceanul şi fratelui acestuia, Gligorie, parte din satul Herţea, iar lui Gligorie jumătate din satul Lehăceanii. Motivul acestei donaţii era următorul: „*ca s-o îngrijească ei cât va fi vie şi s-o ţină, iar după moartea ei ca să-i facă pomenire după cum se cuvine*."[45] Aidoma procedase şi Neacşa care, lipsită şi ea de moştenitori direcţi, lăsa toată averea cumnatului ei „*ca să aibă cinste şi linişte în viaţa ei de la Ivan logofăt, iar după moartea ei, pomenire veşnică*."[46] La fel proceda, o jumătate de secol mai târziu, şi Gaftona, care îşi lăsa toată averea nepotului ei „*pentru a o îngriji cât va fi*

[42] Tüdős S. Kinga, ***Erdély Testamentumok***, II, p. 209.

[43] Clucerul a avut trei copii: Stroe, mort de mic; Maria, căsătorită cu Ianachi catargi/Catargi banul şi Radu, ajuns mare ban.

[44] ***DIR***. XVII. B, I, doc. nr. 377, p. 424-426, 1610 ianuarie 10.

[45] Teodor Bălan, ***Documente bucovinene***, VII, 1464-1740, Iaşi, Editura Taida, 2005, doc. nr. 50, Suceava, 1605 februarie 25.

[46] ***DIR***. XVI. B. III, doc. nr. 250, 1565 iunie 11 Bucureşti, p. 312.

BDD-A19451 © 2010 Biblioteca Județeană Mureș
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-14 00:04:50 UTC)

în viaţă şi a o pomeni după moarte."[47] Indiferent de locul emiterii, interesele femeilor sunt aceleaşi. Aflate aproape de sfârşitul vieţii pământeşti, toate aceste femei îşi îndreaptă gândurile spre familie, precum şi spre mântuirea sufletului.[48]

Şi femeile din Transilvania se preocupaseră încă de timpuriu de soarta sufletului, marcând prin prescripţii testamentare ultimele dorinţe care vizau şi pregătirile pre şi post înmormântare. Un astfel de testament a fost redactat în anul 1329 de către doamna Ecaterina, văduva magistrului Sexe. Testamentul apare între actele Capitlului din Oradea, chemat să confirme hotărârile testamentare ale sus-numitei doamne. În prezenţa trimisului acestui Capitlu, doamna Ecaterina „*bolnavă la trup, dar sănătoasă la minte*," îşi întocmeşte testamentul după cum urmează: „ *mai întâi a lăsat prin testament văduvei magistrului Nicolae ... douăzeci şi patru de iugăre ..., şase boi, trei scroafe ..., întâia ei zestre şi darurile de nuntă ... De asemenea ..., numita doamnă Ecaterina ... a mărturisit, prin viu grai şi cu minte sănătoasă, că testamentul dintâi pe care îl făcuse nu trebuie să aibă nicio tărie, deoarece când l-au făcut, nu era în toată mintea ei, şi după cum nu era sănătoasă la trup, tot astfel* <nu era> *nici la minte*."[49] De remarcat este accentul pus pe integritatea mintală, pe deplinătatea facultăţilor mintale ale semnatarei. Un act de factură similară este emis în 1339, tot la Oradea. Autoarea este soţia comitelui Blasiu. Textul conferă şi raţiunile pentru care testamentul a fost preferat moştenirilor tradiţionale. Astfel, testamentul se deschide cu sublinierea următoarelor fapte: „*pentru ca în curgerea vremurilor trecătoare vitrega uitare să nu şteargă din amintire faptele muritorilor, înţelepciunea prevăzătoare a oamenilor a născocit ca fiecare* <din ele> *să fie încredinţată ocrotirii scrisului*."[50] Bolnavă fiind, dar „*cu mintea sănătoasă*," Elisabeta îşi întocmeşte testamentul după cum

[47] ***Catalogul documentelor moldoveneşti***, III, doc. nr. 66, 1654 aprilie 23, Iaşi, p. 37.

[48] Georgeta Fodor, ***Femeia în izvoarele istorice ale secolelor XIV-XVII. Testamentele ca sursă documentară pentru istoria femeii***, lucrare susţinută în cadrul Conferinţei internaţionale ***Integrarea europeană între tradiţie şi modernitate***, Târgu-Mureş, 2007.

[49] ***DIR***. XIV. C. Transilvania, vol. II, doc. nr. 561, p. 300.

[50] ***Ibidem***, vol. III, 1954, doc. nr. 417, p. 490.

BDD-A19451 © 2010 Biblioteca Judeţeană Mureş
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-14 00:04:50 UTC)

urmează: „*mai întâi, las via mea*, <ce mi-a fost> *lăsată mie prin testament de soţul meu cel dintâi, numitului comite Blasiu, soţului meu, ...; de asemenea fraţilor* <dela> *sfântul Nicolae ..., câte două butoaie de vin, ... De asemenea o parte din pământul meu aflător în uliţa sân Iacob ... o las lui Peturmann, fratele meu... tot aşa poruncesc ca în ziua înmormântării mele, să se dea de pomană haina mea de in ce o purtam în toate zilele şi un butoi de vin, ... De asemenea, las mantia mea de Aros, căptuşită cu ţesătură roşie, unei fete numită Chata, care este fiica soţiei pietrarului Arnold ..., şi de asemenea, o haină a mea... o las fetei mai mari a lui Iacob...*"[51] Un testament foarte detaliat, aşadar, care vădeşte preocuparea autoarei de a reglementa cât mai bine situaţia averii sale. Dar, în acelaşi timp, aflată pe patul de moarte, Elisabeta încearcă, prin actele de caritate, să înduplece, poate, divinitatea: „*călăuzită de un gând sănătos, şi arzând de dorinţa mântuirii sufletului meu, întocmesc şi am întocmit următorul testament...*"[52] Aceleaşi raţiuni o vor îndemna şi pe văduva răposatului Ştefan, nobil de Gioagiul de Sus, să ceară Capitlului bisericii Transilvaniei trimiterea unui reprezentant care să ateste dorinţele testamentare ale acesteia. Şi în acest caz, sus-numita doamnă, „*bolnavă la trup, dar sănătoasă la minte*," îşi expune ultimele dorinţe cu „*gândul la mântuirea sa şi la mântuirea* <sufletului> *său*."[53] Lévai Katalin, soţia lui Kendi Ferenc, lăsa averea rudelor apropiate, înscriind totodată în testament şi donaţii în bani pentru învăţăceii la teologie.[54] Anna Báthori îşi ordona şi ea averea deţinută, determinată fiind de conştientizarea morţii,/fără virgulă inevitabile. Ea încredinţa „*sufletul lui Dumnezeu prin intermediul lui Isus Hristos, iar trupul pământului, din măruntaiele căruia va aştepta învierea, sănătoasă fiind încă la minte şi la trup, dar având înaintea ochilor prezenţa amară a morţii, întocmeşte testamentul ei*."[55] Aidoma va proceda şi Anna Somi, văduva lui Patócsi Boldizsár. Testatoarea recomandă şi ea sufletul lui Dumnezeu, preocupându-se, de asemenea, şi de locul de înmormântare pe care îl

[51] ***Ibidem*** şi p. 491.

[52] ***Ibidem***.

[53] ***Ibidem***, doc. nr. 463, p. 525-526.

[54] Tüdós S. Kinga, ***Erdély Testamentumok***, II, act. nr. 1, p. 63-65, 1551, Sântioana.

[55] ***Ibidem***, act. nr. 4, p. 67-70, 205, 1557 ianuarie 13, Cehu Silvaniei.

BDD-A19451 © 2010 Biblioteca Judeţeană Mureş
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-14 00:04:50 UTC)

doreşte în Almaşu.[56] Conştientizând şi ea iminenţa morţii, Dolhai Ilona, soţia lui Gáspar Kornis, va întocmi şi ea testament, de bună voie şi nesilită de nimeni şi, „*ţinând seama de scurtimea şi nesiguranţa vieţii*."[57] Dintre prescripţiile testamentare menţionăm: „*1. dacă ea ar muri înaintea soţului ei, atunci acesta împreună cu fiica lor Zsófia să fie proprietarii tuturor proprietăţilor moştenite de testatoare pe linie paternă şi maternă; 2. dacă fiica ar muri, atunci soţul ei să moştenească şi bunurile mobile, hainele, bijuteriile, mobila şi părţile de moşie din zestrea mamei; 3. lasă soţului ei şi părţile de moşie din care poate fi oricând răscumpărată*."[58] Kemendi Borbála, soţia lui Kendi Jarkas, îşi întocmea şi ea testamentul cu gândul la sfârşitul vieţii. Ultimele gânduri converg spre divinitate, ea încredinţându-şi sufletul lui Dumnezeu, dar şi spre soţ, căruia îi mulţumeşte pentru grija arătată şi îi încredinţează creşterea copiilor.[59] În schimb, Bánffy Dorottya scria testamentul „*în agonia morţii*," recomandând şi ea sufletul divinităţii. Ea împărţea apoi averea urmaşilor, neomiţând însă donaţiile către slugi, alte persoane apropiate, dar şi studenţilor săraci cărora impune să li se dea 40 de florini. În acelaşi sens, testatoarea cere ca predicatorului din Luna să i se dea 10 florini.[60] Cu conştiinţa apropierii morţii va întocmi testamentul şi Kendi Zsofia, soţia lui Bogáthi Menyhárt. După recomandaţie, ea împarte averea mobilă şi imobilă în felul următor: mama sa, Korma Margit primeşte o şubă de catifea, Bogáthi Miklós primeşte o fustă cu fir de argint, Báthori Gábor primeşte două inele de rubin, Báthori Miklós primeşte o cupă veche, nemţească, Báthori Anna primeşte o manta spaniolă din catifea neagră, Kendi Krisztina primeşte o brăţară gravată cu numele ei, iar Kendi Zsófia primeşte un inel cu diamant.[61] Ea mai donează sume de bani şcolilor din Cetatea de Baltă, Alba Iulia, Aiud, Târgu-Mureş, precum şi săracilor.

---

[56] ***Ibidem***, act. nr. 6, p. 73-76, 1563 aprilie 11, Cetatea Sâniob.

[57] ***Ibidem***, act. nr. 8, p. 79-80, 1567 ianuarie 3, sine loco.

[58] ***Ibidem***, p. 218.

[59] ***Ibidem***, act. nr. 23, p. 120-122, 222, 1580 decembrie 8, Lunca de Jos.

[60] ***Ibidem***, act. nr. 30, p. 134-136, 224-225, 1586 august 7, Iclod.

[61] ***Ibidem***, act. nr. 44, p. 176-178, 229, 1598 decembrie 20, Cetatea de Baltă. Ea mai lăsa proprietatea ei din localitatea citată soţului ei, cu posibilitatea ca fraţii ei Báthori Gábor şi Miklós şi Ana să o poată răscumpăra cu 9000 de florini.

BDD-A19451 © 2010 Biblioteca Judeţeană Mureş
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-14 00:04:50 UTC)

Deosebit de interesantă este şi opţiunea Annei Bocskai care, după ce recomandă sufletul lui Dumnezeu şi trupul pământului, nu uită nici să ceară iertare de la persoanele apropiate: mamă, frate, surori. Cât despre avere, ea nu are prea multe de lăsat: jumătate din avere revine soţului, iar cealaltă jumătate rudelor de sânge, fiica cea mare primeşte o rochie de catifea roşie şi un inel, iar fiicele mai mici primesc doar un inel şi sunt lăsate în grija bunicii.[62] La scurt timp şi Kendi Zsuzsanna îşi va întocmi testamentul. Ea ordonează şi împarte averile sale dăruind şi orfanei pe care a crescut-o haine şi cercei. Ea se preocupă, de asemenea, şi de înmormântare, cerând ca la slujbă să fie chemaţi predicatori maghiari ce urmau a fi plătiţi cu 40 de florini.[63] Şi Szinnyei Sára e preocupată de ritualul înmormântării, nominalizând două dintre rudele sale să se ocupe de aceasta. La rândul ei, e dornică de a-şi câştiga un loc în împărăţia drepţilor, astfel încât în testament nu uită să facă danii către iobagi şi săraci.[64]

Preocupări similare regăsim şi la femeile din Ţara Românească şi Moldova. Discursul nu se modifică nici chiar un secol sau două mai târziu. Astfel, la fel ca şi în cazul Transilvaniei, testamentele existente în spaţiul românesc extracarpatic, atestă preocuparea semnatarelor de a reglementa situaţia averilor deţinute, dar şi aceea de a-şi asigura „*mântuirea sufletului*."

La 1557 (ianuarie-august 13), dintr-un act de întărire emis de către Pătraşcu cel Bun jupaniţei Maria şi fiicei sale, aflăm dorinţele testamentare ale Neacşei care, strângând „*oameni buni*," a lăsat după moartea ei „*toate averile maicii sale jupaniţa Maria şi surorii sale Dobra*,"[65] excluzând astfel toate celelalte rude ale sale de la moştenire.

Mult mai detaliate şi, implicit, mai relevante în efortul de a construi o imagine a femeilor din societatea românească par a fi testamentele elaborate în secolul al XVII-lea. Unul dintre cele mai semnificative este cel al Teodorei, mama lui Mihai Viteazul. Ultimele dorinţe ale acesteia sunt înscrise într-o scrisoare cu valoare de testament datând din anul 1602, când

[62] ***Ibidem***, act. nr. 45, p. 278-180, 229, sfârşitul secolului XVI, sine loco.
[63] ***Ibidem***, III, act. nr. 5, p. 38-40, 286, 1602 februarie 17, Bistriţa.
[64] ***Ibidem***, act. nr. 18, p. 67-68, 290, 1612 martie 16, Blăjel.
[65] ***DIR***. XVI. B. III, p. 52.

BDD-A19451 © 2010 Biblioteca Județeană Mureș
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-14 00:04:50 UTC)

Teodora - cu numele de călugăriţă Teofana - se retrăsese deja din lume, la Mănăstirea Cozia. Cuprinsul testamentului este de o valoare extraordinară, exemplu al sensibilităţii feminine. Retragerea din lume, spre sfârşitul vieţii, reprezintă un indiciu pentru modul în care o femeie se pregătea pentru a părăsi această lume, pe care Teofana o descria în propriile-i cuvinte ca fiind: „*deşartă deşartelor şi de toată deşartă şi înşelătoare şi furătoare, şi am petrecut viaţa mea până ajunşi ... şi la neputinţa bătrâneţelor mele*."[66] Ultimele sale gânduri se îndreaptă spre familia sa, spre fiul mort şi spre familia acestuia, greu încercată de vitregiile sorţii. Teofana îşi orânduieşte averile înscriind între moştenitori şi aşezământul monastic în care se retrăsese. Respectarea ultimelor sale dorinţe este accentuată de înscrierea la sfârşitul textului a literelor de blestem: „*cine se va ispiti den ruda mea sau alţi străini să strice pomana mea de la sfânta mănăstire aceia să fie blăstămaţi de 318 oteţi* (= părinţi) *ce-au fost la Nicheia ... şi când va fi frică întru noi de bogate răutăţi şi mă vor părăsi înainte de preastavlenia* (= răposarea) *mea, să părăsească Dumnezeu pre ei şi să fie în blăstăm, cum e zis mai sus*."[67] Aşadar, nimic nu putea fi lăsat la voia întâmplării, intrarea în „*împărăţia lui Dumnezeu*" era precedată de o pregătire temeinică: de la reglementarea averii şi până la danii către locaşurile de cult etc. În 1610, Dobromira îşi scria testamentul, întărit de domn şi de către mitropolit. Conform dorinţelor sale, „*am lăsat tot ce am avut aleasă partea mea de către frate mieu şi de către nepoata-mea şi de către toată rudenia mea, de am dat însă după a mea moarte nepotu mieu Jipei ... , însă am dat şi am lăsat cu a mea gură şi cu al mieu suflet până am fost vie şi blăstem încă am lăsat*."[68] Ajunsă la bătrâneţe şi Candachia - „*eu Candachiia bătrâna din Bălăceni*" - testa în scris împărţirea bunurilor sale: „*eu de bună voia mea strânsu-mi-am feciorii mei anume Miron şi Candachiia feciorii fetei miale Cârstinei şi ginereu-mieu Dumitru Ciochină şi fiia mea Nastasiia, de le-am împărţit a mea dreaptă ocină şi moşie ce am avut ... Deci trei părţi am dat lor, a patra parte am lăsat mie, de comăndare*."[69]

---

[66] N. Iorga, ***Scrisori de femei***, Vălenii de Munte, Editura Datina Românească, 1932, p. 13-15.

[67] ***Ibidem***.

[68] ***DIR***. XVII. B, I, doc. nr. 415, p. 469, 1610 mai 20, Târgovişte.

[69] ***DIR***. XVII. A, IV, doc. nr. 15, p. 9, 1616 iunie 15, Bălăciani.

BDD-A19451 © 2010 Biblioteca Judeţeană Mureş
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-14 00:04:50 UTC)

Un act de factură similară va fi elaborat de către Păuna, fiica lui Zotu Ţigara şi a domniţei Maria. Redactat la Veneţia în 29 martie 1612, testamentul domniţei vădeşte aceleaşi preocupări pentru a reglementa situaţia averilor deţinute. Astfel, autoarea îşi scrie testamentul cu propria-i mână „*scritto di mea propria mano il presente mio testamento*." Ea notează, la fel ca şi în celelalte testamente, că în momentul redactării se afla în deplinătatea facultăţilor mentale şi intelectuale: „*essendo sana della mente, corpo et inteletto*." În 1668 îşi întocmea testamentul şi Maria Cărcoaia, văduva portarul Eremie Cărcu. Testamentul are în prim plan preocuparea de a înzestra pe cele trei fiice ale sale cu moşiile deţinute. Ea va mai redacta încă un testament, în octombrie 1696, al cărui unic beneficiar va fi nepoata sa Maria, care „*au călcat atâta cali până la Foleşeni, au vinit la mini, cap de bărbat n-ar hi vinit*."[70] Aceeaşi preocupare o va manifesta şi Maria, soţia lui Gheorghe, adică de a reglementa prin testament averile sale. În acest caz, unicul moştenitor va fi soţul ei.[71]

O altă modalitate de a-şi pregăti trecerea, mult mai frecventă în Occidentul medieval, era pelerinajul. Aceasta era metoda la care apelase Elena Cantacuzino. Aflată la „*vârsta bătrâneţilor*," ea decide să plece în pelerinaj la Ierusalim, pentru a se închina „*acolo sfântului loc unde a fost îngropat prea-curatul trup al Sfinţeniei Sale, să plâng mulţimea păcatelor mele*."[72] Fiind „*gata asupra purcesului*," îşi cheamă fii, cărora le face cunoscute ultimele-i dorinţe. Actul conţine în primul rând „*recomandaţii de viaţă morală şi religioasă, de bună înţelegere între fii chemaţi de venerata bătrână la casele ei de la ţară din Mărginenii de Sus*."[73] În primul plan se află sfatul mamei către fiii ei de a trăi şi respecta perceptele moralei creştine: „*să vă îmbrăcaţi cu frica lui Dumnezeu şi Aceluia unuia să vă închinaţi, şi să vă iubiţi unul pe altul, lăcuind într-o dragoste frăţească, după cum stă zis că,*

[70] Teodor Bălan, ***Documente bucovinene***, VII, doc. nr. 140, p. 204, doc. nr. 145, p. 207-208.

[71] ***Ibidem***, doc. nr. 143, p. 205-206, 1674 decembrie 10, Cernăuţi.

[72] ***Testamentul Elenei Cantacuzino***, ***1682***, în A. D. Xenopol, ***Istoria românilor din Dacia Traiană***, vol. IV, Bucureşti, p. 657 şi la N. Iorga, ***Scrisori de femei***, p. 22.

[73] N. Iorga, ***Testamentul domniţei Elena Cantacuzino***, în ***Analele Academiei Române***, *sine anno*, p. 3-5.

BDD-A19451 © 2010 Biblioteca Județeană Mureș
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-14 00:04:50 UTC)

unde vor fi fraţi adunaţi în numele mieu, acolo sânt şi eu în mijlocul lor. Şi iar: cine va lăcui cu dragoste în mine voi lăcui şi eu într-însul. Că unde este dragostea acolo este şi pacea. Drept aceia fii miei, să lăcuiţi toţi împreună ca şi cum aţi fi într-un suflet."[74] Dintre fiii Elenei, Constantin este însărcinat cu administrarea averilor, „*a fi în locul mieu ispravnic*," evidentă fiind aceeaşi preocupare de a reglementa cât mai detaliat situaţia posesiunilor, dar şi dorinţa de a evita izbucnirea certurilor între moştenitori: „*pentru aceste poruncesc vouă, iubiţilor miei fii, Mihai, Matei şi Iordache, legându-vă cu mare numele lui Dumnezeu, ca de acum înainte să aveţi a asculta toţi de al vostru frate mai mare Constantin, să-l cinstiţi şi să vă plecaţi*."[75] E de notat şi faptul că Elena Cantacuzino, după ce dispune de averea ei lăsată fiilor şi nepoţilor, le cere acestora, sub ameninţarea blestemului, să nu se certe pentru avere şi nici să „*nu vă plecaţi urechile voastre cuvintelor jupâneselor voastre, însă de cele proaste şi vrăjbitoare, care fac fraţilor neviaţă nici să se amestece ele în vorba voastră când veţi avea între voi, au pentru moşii, au pentru alte trebi*."[76] Cât despre Elena, ea va întreprinde cu succes această călătorie, după cum atestă şi documentul din 26 aprilie 1682: „*în anul 7190, luna lui Aprilie, zile 26, a venit Doamna Ilinca, maica beiului ... muntean în cetatea Ierusalimului, cu fiul ei Mihail Spătarul şi cu fiica ei Stanca, şi cu ea a venit Ianco bulibaşa cu 100 de seimeni, şi cu Doamna au venit 40 de oameni, şi cu seimeni, 10, cu cinul lor*."[77]

Alte modalităţi de a-şi asigura mântuirea, şi mult mai frecvent atestate decât pelerinajele, sunt ctitorirea de lăcaşuri de cult şi, mai ales, daniile făcute către asemenea aşezăminte.

Ctitoriile şi daniile intrau deci în categoria faptelor bune care plăceau divinităţii şi care înlesneau mântuirea. Tocmai de aceea, practica era foarte frecventă în rândul femeilor şi bărbaţilor care dispuneau de resursele necesare. Astfel proceda şi monahia Magdalina din Muntenia

[74] ***Testamentul Elenei Cantacuzino***..., p. 23.

[75] ***Ibidem***.

[76] ***Ibidem***, p. 25.

[77] Actul a fost scris de către Gavril Hmelniţki „*iazagiul de seimeni din Ţara Leşească*". În ***Documente privitoare la istoria românilor***, XIV, Hurmuzaki-Iorga, doc. nr. 321, p. 248.

BDD-A19451 © 2010 Biblioteca Județeană Mureș
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-14 00:04:50 UTC)

când dăruia Mănăstirii Govora nişte ţigani „*pentru sufletul său*."[78] La fel proceda şi jupâneasa banului Barbu, care dăruia ocina ei Stroeştii şi trei sălaşe de ţigani mănăstirii Bistriţa „*ca să-i fie de cinste şi de pomenire în veci*."[79] Asemenea făceau şi vornicul Ivăniş şi soţia lui Stanca. Lipsiţi de moştenitori, ei lasă averile mănăstirii Tisău „*ca să le fie lor veşnică pomenire*."[80] Marele spătar Drăghici cu soţia şi copii lor făceau şi ei act de danie către mănăstirea Cricov „*pentru sufletele lor şi a părinţilor lor*."[81] Şi jupaniţa Stana din Stănceşti dăruia aceleiaşi mănăstiri Cricov jumătate din satul Zănoaga „*pentru sufletele fraţilor ei, Dragomir şi Drăghici şi Neagul şi Cîrstian şi fiul ei Negre şi Cîrstian fiul lui Negre şi mama lui Cîrstian, Ana*."[82] Femeile donau nu doar proprietăţi funciare, ci şi obiecte, în general de uz liturgic. Elena Rareş, de pildă, dăruia în 1551 mănăstirii Probota un ***Evangheliar***. Ruxandra Lăpuşneanu, una dintre cele mai generoase donatoare, făcuse înzestrări şi în obiecte de valoare. Într-un act din 1590, sunt trecute în revistă o parte din aceste danii făcute, alături de soţul ei, către aşezămintele de la Muntele Athos: „*Potir de argint suflat cu aur, s'a închinat Bisericii celei Mari de Doamna Ruxandra ... în anul 7072, o sută nouzeci şi cinci de dramuri ...Chivot de argint, prea-frumos, dăruit de domnul Alexandru, de 185 de dramuri ...* "[83] Ana, văduva logofătului Golăi, donează mănăstirii Vatoped din Iaşi mai multe sate, precum şi averile sale mobile: „*şi boi şi vaci şi biholi, câte se vor găsi la dănsa şi cocie şi un cal şi doao epe, cu armăsar şi una sută galbeni ce au datorie la Iuraşco logofăt şi una sută galbeni ce are la Ciogâle pârcălabul şi 270 galbeni ce are la Atanasie mitropolit...*"[84] Condiţiile erau aceleaşi, pomenirea răposatului soţ şi înscrierea binefăcătorilor în pomelnicul mănăstirii. Ruxandra, fiica lui Vasile Lupu, soţia lui Timuş, dăruia un Epitrahil, având ca motiv „Arborele lui Ieseu," astăzi la Mănăstirea Vatoped, şi două ***Mineie*** oferite

[78] ***Ibidem***, doc. nr. 4: 1526 martie 31, Târgovişte, p. 3.
[79] ***Ibidem***, doc. nr. 11: 1526 mai 20, Târgovişte, p. 11.
[80] ***Ibidem***, III, doc. nr. 331: 1568 septembrie 5, Bucureşti, p. 285.
[81] ***Ibidem***, doc. nr. 359, 1569 martie 29 - august 31, p. 311.
[82] ***Ibidem***, doc. nr. 366, 1569 mai 31, Bucureşti, p. 316.
[83] ***Documente privitoare la istoria românilor***, XIV. Partea I, Hurmuzaki-Iorga, doc. nr. 157, p. 88, 1590.
[84] ***DIR***. XVII. A, II, doc. nr. 221, p. 170-171.

BDD-A19451 © 2010 Biblioteca Judeţeană Mureş
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-14 00:04:50 UTC)

Mănăstirii Agapia.[85] Safta lui Gheorghe Ştefan a dăruit un ***Evangheliar*** mănăstirii Agapia. Fiica Mariei şi a lui Zotu Tigara, Rozanda, dona bani, precum şi veşminte liturgice Mănăstirii Sf. Andrei din Insula Chefalonia.[86]

Sunt cazuri în care astfel de obiecte religioase, ce urmau probabil a fi donate unor lăcaşe de cult, se găseau între bunurile de zestre al femeilor. A. A. Rusu amintea că în zestrea Ancăi de Streisângeorgiu se găsiseră trei răcliţe păstrătoare de moaşte confecţionate din argint aurit, cu incrustaţii şi pietre.[87] Aceeaşi Anca mai păstra, se pare, şi odăjdii preoţeşti cusute cu fir şi decorate cu argint.[88] De asemenea, şi Zamfira, se pare, intenţionase să ofere mănăstirii Prislop, către 1580, o parte din mâna Sf. Ioan Gură de Aur, ferecată în aur, o icoană mare care se deschidea şi o cruce de aur.[89]

Daniile sunt acte făcute însă în spirit contractualist. Ele au un scop bine determinat, acela de a asigura intrarea în împărăţia lui Dumnezeu. Femei şi bărbaţi au apelat la această metodă pentru a-şi asigura mântuirea, dar ei cereau garanţii suplimentare: înscrierea în pomelnicul mănăstirii, pomenirea lor în cadrul ceremoniilor religioase.

Tot în contextul pregătirii pentru moarte, unele femei, văduvele cu precădere, apelau la retragerea din lume. Călugărite fiind, ele continuă, dispunând de propria avere, să facă acte de danie către lăcaşurile de cult în care intraseră. Astfel proceda mai sus numita călugăriţă Magdalina, care apare ca şi ctitor în pomelnicul mănăstirii Valea. În 1563, Petru, voevodul Munteniei, întărea în urma unei judecăţi mai mulţi ţigani „*dăruiţi şi daţi de Cârjoaia, care s-a călugărit în sfânta mănăstire, iar numele ei de călugărie a fost monahia Magdalina, încă din zilele lui Basarab voevod, de a ei bunăvoie, pentru că a făgăduit sfântului loc şi s-a scris în sfântul pomelnic, pentrucă a fost ea însăşi ctitoriţă.*"[90] Nu trebuie să o uităm nici pe Teofana (numele de călugărie al mamei lui Mihai Viteazul) care dăruia mănăstirii Cozia două sate promise mănăstirii „*pentru sufletul răposatului Mihail-vodă şi pentru sănătatea fiu-său, Nicolai-Vodă, şi pentru pomana noastră şi a tot neamului*

[85] V. Şandru, ***op. cit.***, p. 1.
[86] ***Ibidem***.
[87] A. A. Rusu, ***op. cit.***, p. 158.
[88] ***Ibidem***.
[89] ***Ibidem***.
[90] ***DIR***. XVI. B, III, doc. nr. 209, 1563 ianuarie 8, Bucureşti, p. 174.

BDD-A19451 © 2010 Biblioteca Judeţeană Mureş
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-14 00:04:50 UTC)

nostru să fim pomeniţi la toate sfintele pomelnice şi la dumnezeiceasca liturghie în vecie."[91] Dania se făcea cu aprobarea „neamului *nostru*" pentru ca Teodora „*să aibi... şi de aicea înainte milă şi căutare până la moarte, de Molitvele lor*."[92]

Pregătirea pentru moarte a reprezentat deci în evul mediu, dar şi în veacul al XVII-lea, una dintre preocupările majore din viaţa individului. Deopotrivă femei şi bărbaţi au urmat căile dictate de biserică pentru a-şi asigura intrarea în împărăţia lui Dumnezeu. Modurile în care aceştia şi-au pregătit marea trecere, cum atestă documentele, este similar. Atât bărbaţii, cât şi femeile, au recurs la practica testamentară pentru a se asigura că bunurile vor fi împărţite echitabil între succesori, dar mai cu seamă pentru a se asigura că sufletul lor va avea parte de pomenile cerute de dogmă şi cutumă. De asemenea, atât bărbaţii, cât şi femeile, au recurs la ctitorirea de lăcaşuri de cult şi la înzestrarea acestora cu bani, proprietăţi funciare sau obiecte în genere de uz liturgic, cu acelaşi scop de a „îmbuna" divinitatea.

[91] N. Iorga, ***Scrisori de femei***, p. 13-15.

[92] ***Ibidem***. De notat în acest caz este prezenţa unei femei într-o mănăstire de bărbaţi. D. H. Mazilu notează această particularitate şi anume că prezenţa unei călugăriţe într-o mănăstire de bărbaţi nu era un lucru obişnuit, ba chiar contrar regulilor Ortodoxiei. Alegerea Coziei ne arată că ea căuta mai ales o reşedinţă „departe de lume" şi mai puţin integrarea într-o comunitate monahală feminină cu îndeletnicirile ei specifice. D. H. Mazilu, ***Văduvele***..., p. 439-440.

BDD-A19451 © 2010 Biblioteca Județeană Mureș
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-14 00:04:50 UTC)